

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПРИОРИТЕТИ ПРЕД МУЗЕЙНИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ В БЪЛГАРИЯ

Светаа Димитрова

Темата е разработена въз основа на данни от анкетата на СУ „Св. Климент Охридски“, проведена сред музеи и библиотеки в страната. Използвани са и наблюденията ми върху музейната колегия, както и практическия ми опит, натрупан в продължение на 13 години като директор два мандата на РИМ – Стара Загора, и един мандат на РЕМО „Етър“ и като на член на управителните съвети на сдружение „Български музеи“ и Българския национален комитет на Международния съвет на музеите (ИКОМ).

Думата „музей“ има гръцки произход, но масово разпространение терминът има през латинския език като *museum*. За първи път „музей“ като понятие за сграда с артефакти в нея е употребен през XVII век в Англия. В продължение на три века ролята и задачите на музеите се променят и обогатяват. Към първоначалните функции на музея обучение и изследване (XVIII век) се добавя развлечение (XIX век), след което – и търговско значение (XX век). ИКОМ към ЮНЕСКО през 2007 г. определя музея като „постоянна институция с идеална цел, в услуга на обществото и неговото развитие, отворена за публика, която събира, консервира, изследва, комуникира и показва материалното и нематериалното наследство на човека и обкръжаващата го среда, с цел образование, изследване и развлечение“. В последно време специалистите са на мнение, че това определение вече не изпълва цялото съдържание на дейността на музеите, затова през 2019 г. на Генералната асамблея на ЮНЕСКО в Япония се обмисля и обсъжда нова дефиниция¹. Най-общо тя гласи: „Музеите са места на приобщаваща и полифонична демократизация, посветени на критичен диалог за миналото и бъдещето. Като разпознават и се справят с конфликтите и предизвикателствата на настоящето, те са хранилища на артефакти и на образци за обществото. Те пазят разнообразни спомени за бъдещите поколения и гарантират равни права и равен достъп до наследство за всички народи. Музеите нямат за цел печалба. Те са участващи, те са прозрачни и работят в активно сътрудничество със и за различни общности, за да събират, съхраняват, изучават, тълкуват, излагат и подобряват разбирането за света, с цел да допринасят за човешкото достойнство и социалната

¹ <https://icom.museum/fr/activites/normes-et-lignes-directrices/definition-du-musee/>.

справедливост, световното равенство и планетарното благополучие“. Макар да не е утвърдено все още, предлаганото ново определение за същността на институцията музей предполага тя да осъществява повече дейности и да се натоварва с повече отговорности, имащи не тясно национални, а световни измерения.

Дейностите по издирване, изучаване, опазване и представяне на културното наследство се осъществяват от музейни специалисти. Тяхната професионалната подготовка трябва да е на високо ниво, за да е обвързана с изискванията, поставени пред музеите.

МУЗЕЙНИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ

В разработена анкета е записан въпросът „Каква специалност или програма в областта на културното наследство и в кой университет или висше училище най-често са завършили служителите във вашата организация?“. От 76 отговорили институции 32 посочват, че най-много кадри за музеите е подготвил Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“, следван от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (17) и Националната художествена академия (9). Останалите висши училища и университети имат значително по-малък дял в осигуряване на музейния кадрови потенциал. При анализа на тези данни трябва да се има предвид, че в музеите не се извършва честа смяна на специалисти. Обикновено започналият работа в музей историк/етнолог/археолог/екскурзовод завършва там своята кариера. Една от причините за липса на текучество са усвоените специфични знания, които трудно могат да намерят приложение извън институцията. Друга причина е разнообразната работа в музеите, която предполага по-продължителен интерес към нея. Следваща причина е сравнително спокойната атмосфера на работа и добрите условия на труд. Влияние за задържането на работа в музеите оказва и тяхното местонахождение – обикновено в централната част на селищата, както и нормираното работно време с изключение на това при персонала, обслужващ непосредствено туристите: екскурзоводи, информатори, касиери, продавачи в музейните сувенирни магазини. Малкият процент музейни специалисти, завършили Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“, Пловдивския университет „Св. Паусий Хилендарски“, както и УниБИТ е заради застаряващия кадрови потенциал в музеите. Преобладаващата част от него е получила образование в двата най-популярни в епохата на държавния социализъм университета за подготовка на историци, археолози и етнологи – ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и СУ „Св. Климент Охридски“.

Друг интересен въпрос в анкетата, свързан с квалификацията на музейните специалисти, гласи: „Организира ли Вашата организация обучение за допълнителна професионална подготовка в областта на културното наследство за своите служители?“. На него преобладаващата част от анкетиранияте музеи, галерии и библиотеки (общо 53 от 76) отговарят, че те самите не провеждат обучения за повишаване на квалификацията. По-скоро разчитат на семинари, кръгли маси, конференции и форуми, организирани от други структури, като Министерството на културата, висши училища и университети, областни или общински администрации и неправителствени организации по време на изпълнение на проекти или презентирани на добри практики. При този вид „повишаване на квалификацията“ липсва теоретична част. Всъщност участниците обикновено са свидетели на финалния етап от реализацията на дадена инициатива, без да бъдат задълбочено подготвени как да стигнат до нейното инициране, разработка, реализация и отчитане на резултатите. Добре би било при подготовката на подобни форуми от участниците или от модератора да се изисква кратко представяне на проекта/добрата практика, като се започне от причините за възникване на идеята, мине се през етапите на реализация, срещаните трудности и тяхното отстраняване и се стигне до крайния резултат. Всеки панел е добре да приключва с дискусии, на които да се поставят въпроси и да се търсят отговори. Посочените по време на дискусиите слабости и добри страни да се обобщават и оформят като основни изводи от състоялия се форум. Едва тогава може да се говори за ползи, отнасящи се до повишаване на квалификацията.

Следващият въпрос в анкетата – „Какви възможности предлага Вашата организация за професионално развитие на своите служители извън организиранияте от Вас обучения?“ – дава много повече отговори, свързани с повишаване на квалификацията. От анкетирани 76 структури 52 посочват различни практикувани форми за повишаване на квалификацията, като обмяна на опит със сродни институции, участие в курсове за повишаване на езиковата подготовка, записване в магистърски програми, придобиване на докторска степен и заемане на академични длъжности. Най-често разпространената форма е командироването на музейни служители за участие в научни конференции, семинари, кръгли маси и др. Прави впечатление, че директорите на музеите и галериите не възпрепятстват служителите си да се включват в подобни форуми, но те не са в истинския смисъл на думата форма на квалификация. Видима е липсата на специализирани обучения за експерти, регистрирани по чл. 96 от ЗКН, както и такива за реставратори, регистрирани по чл. 165 от ЗКН². Има категории музейни специалисти, при

² Държавен вестник, бр. 19 от 13 март 2009 г.

които повишаването на квалификацията е наложително, за да се поддържа добро професионално ниво.

КОНСЕРВАТОРИ И РЕСТАВРАТОРИ

Въпросът с консерваторите и реставраторите в музеите е много сложен. Сегашното висше образование в България предлага обучение за реставрация и консервация на произведения на изобразителните изкуства основно в областта на кавалетната и монументалната живопис. Фактически с малки изключения липсват подготвени кадри, които да извършват реставрация на метал, дърво, стъкло, тъкани, хартия. Във всички музеи се съхраняват огромни масиви от артефакти от тези видове материали и те се нуждаят от периодична консервация. Въпросът, свързан с осигуряване на реставратори и помощник-реставратори за музеите и галериите, е negliжиран от години и при сегашното състояние на образователната система в страната трудно може да се реши. Дори и да се появят желаещи, дори и музеите да осигурят необходимия щат и средства, липсата на центрове, в които могат да се усвоят знания за работа с различните видове материали, е сериозна пречка. Добре е да се разкрият магистърски програми, нови специалности за реставратори, да се организират курсове за преквалификация на лицензирани реставратори по Закона за културното наследство, които да усвоят работа с нови материали и технологии.

Днешното законодателство в областта на културното наследство допуска вписване на хора в регистъра на лицензираните реставратори само защото са натрупали трудов стаж като реставратори в музеите³. Сред тях има такива, които въпреки дългогодишния си опит не проявяват достатъчно интерес, не желаят да повишават квалификацията си и с действията си по-скоро унищожават артефактите, вместо да ги консервират и/или реставрират. Вписването в регистъра се извършва от служители в Министерството на културата по документи, без да се иска дори препоръка от поне двама лицензирани реставратори. Ако внимателно се презгледат списъкът в сайта на министерството, ще се установи, че в него присъстват хора, които не притежават нужното образование (някои дори са със средно образование), не са преминали квалификационни обучения и са станали реставратори само защото имат стаж в музейна институция. Един от фрапантните случаи е вписването в регистъра на реставраторката Р. К. от РИМ - Стара Загора, завършила техникум по химия. Работещите в музея специалисти рядко ѝ пре-

³ Наредба № НЗ от 6 април 2011 г. за условията и реда за създаване и поддържане на публичен регистър на лицата, които имат право да извършват дейности по консервация и реставрация - (ДВ, бр. 32 от 19 април 2011 г., изм. - ДВ, бр. 33 от 27 април 2012 г.).

бъдат предмети за реставрация и консервация, защото се страхуват, че ще бъдат безвъзвратно похабени и унищожени, както се е случвало с „почистени“ от нея антични монети. След обработка от въпросната реставраторка релефът на изображенията изчезва и монетата губи историческата и пазарната си стойност. В същия музей работи и реставраторката Н. Т., която е изключителен специалист в реставрацията на антично стъкло. Уменията ѝ обаче остават незабелязани от музейната общност, защото не се организират изложби с реставрирани от нея артефакти, не се правят каталози, не се представят постиженията ѝ на научни форуми. Посочените примери показват, че осъществяването на реставрацията и консервацията в музеите в голяма степен зависи и от отношението и позицията на музейното ръководство. Особено трудна е реставрацията на артефакти от гърво, за които са необходими специално оборудвани ателиета или лаборатории. Възможно решение в конкретния случай е възстановяването на специалността „Реставрация“ в Национална гимназия за приложни изкуства „Тревненска школа“, което би допринесло за осигуряване на помощник-реставратори в музеите. Подобни специалности могат да се открият и в други училища по изкуствата, в които се изучават керамика и текстил. Възглед в същата посока развива проф. Иван Кабаков в статия, посветена на училищата по изкуствата и връзката им с опазване на нематериалното наследство⁴. Има възможност ученици, добили средно образование от тези училища, според сега действащото законодателство да бъдат назначавани като помощник-реставратори, които да работят под наблюдението на лицензирани реставратори. Преглед на товареността на реставраторите в България те могат да бъдат привлечени в музеите и на втор трудов договор. Добре е да се помисли и за специализиране на ателиетата и лабораториите по реставрация и консервация в музеите с оглед на спецификата на институцията, в която са създадени. По този начин работещите в тях реставратори ще поемат поръчки и от други музеи, което ще увеличи приходите на институцията и заплащането на труда им.

ДОКТОРИ И ХАБИЛИТИРАНИ ЛИЦА

В музеите с научни групи повишаване на квалификацията става чрез защитата на докторски дисертации и заемане на академични длъжности. Такива групи има обаче само в по-големите и утвърдени музейни институции. Но дори и за тях сериозен проблем са крайно неясните и несъвместими със Закона за развитие на академичния състав⁵ текстове от Наредба № Н-5 от 11 де-

⁴ http://alos.bg/site/wp-content/uploads/2019/06/sbornik_dokladi.pdf, с. 25.

⁵ Закон за развитие на академичния състав в Република България - (обн., ДВ, бр. 38 от 21 май 2010 г., изм. - ДВ, бр. 81 от 15 октомври 2010 г., изм. - ДВ, бр. 101 от 28 декември 2010

кември 2009 г. за реда за създаване и дейност на научните групи към музеите, издана от Министерството на културата⁶. Макар музеите да са определени като културни и научни организации⁷, те не фигурират в законодателството, третиращо проблеми на науката и научното израстване. Научните групи, които са притегателна сила за някои млади хора с желание за карьерно научно развитие, през последните години съществуват формално. Има музеи, чиито директори нямат научни интереси и не подкрепят научно карьерно развитие. В тези случаи музейните специалисти могат да се запишат за свободни докторанти, при които не е нужно съгласие от работодателя. Малка част от съществуващите научни групи в музеите е регистрирана в НАЦИД поради пропуски в законодателството. Липсата на музейно лоби в академичните среди може да доведе до ликвидирани възможности в музеите да съществува научно израстване и да се заемат академични длъжности. Друг проблем, свързан с развитието на музеите като научни звена, е игнорирането на университетите в Закона за културно наследство като структури за оказване на методическа помощ на научните групи в музеите и предоставяне такива права единствено на институтите към БАН. Това обстоятелство, останало още от времето на държавния социализъм, ограничава конкурентността и прави защитата на дисертациите и хабилитациите доста тромави и скъпи. Като се има предвид, че заплатите на учителите и на нехабилитираните лица в университетите и висшите училища започват чувствително да изпреварват заплащането в музеите, недостигът на специалисти в институциите на паметта ще се усеща все по-силно.

Не са малко случаите, при които провежданите в музеите научни конференции, семинари и кръгли маси не отговарят на изискванията за сериозен научен форум. Често подборът на участниците е безкритичен. Презентациите, съобщенията и докладите невинаги следват структурните изисквания⁸, които трябва да се спазват при подготовка и представяне на научна публикация. В много музеи конференциите се превръщат в скучни събития, по време на които слушателите в залата се броят на пръсти и са основно следващите участници, чакащи реда си. В много музеи не съществуват редакционни екипи и не само конференциите, но и публикациите са доста схематични, емпирични, неаналитични. Значителна част от публикуваните сборници няма

г., изм. – ДВ, бр. 68 от 2 август 2013 г., изм. и доп. – ДВ, бр. 30 от 3 март 2018 г., изм. – ДВ, бр. 17 от 26 февруари 2019 г.).

⁶ Наредба № Н-5 от 11 декември 2009 г. за реда за създаване на научни групи към музеите – (ДВ, бр. 2 от 2010 г., изм. ДВ, бр. 32 от 2010 г., изм. – ДВ, бр. 5 от 2012 г.).

⁷ Чл. 24 ЗКН.

⁸ https://iniod.unibit.bg/wp-content/uploads/;http://consilr.info.uaic.ro/uploads_lt4el/resources/htmlbulAcademicStyle.html.

научни редактори и рецензенти и фактически не може да бъде цитирана при научно изразстване. Липсата на рецензия при публикуване на научна статия възпрепятства автора да разбере дали спазва изискванията на писане, дали добре представя, аргументира и анализира разглежданата тема. По този начин подготовката на научна публикация не може да бъде форма на квалификация.

УРЕДНИЦИ И ФОНДОВИЦИ

Уредниците и фондовиците са основните музейни специалисти. Те обикновено са завършили история/етнология/археология и почти не са изучавали музеология. Следдипломните и магистърските програми в университетите, свързани с културно-историческото наследство, обикновено не са съобразени с нуждите на музеите.

Преподавателите често нямат никакъв практически опит, защото не са работили в музеи и/или не са се сблъскали с музейната специфика. Лекциите и упражненията са прекалено теоретични, докато в музейните институции има нужда от специалисти, които трябва да имат умения в основните дейности: издирване на артефакти, описването им в инвентарни книги, подбор на експонати за тематични изложби, подготовка на музейни лекции и беседи и др. Начинът на вписване на експонатите в специалните музейни книги почти никъде не е предмет на обучение. Той се научава чрез неформално обучение и по-конкретно посредством преподаване на знания и умения от един музейен специалист на друг. Такъв тип обучение понякога води до грешни стъпки. Те са непоправими, защото в книгите не се допускат дописвания и зачерквания. От голяма важност е нуждата музейните специалисти да бъдат обучени с какви понятия и определения да описват музейния артефакт, за да бъде разпознат и без фотографско изображение. Това се налага, тъй като има доста случаи, при които заради неправилно използвани термини в описанието се затруднява идентификацията на експонатите при проверка на музейните фондове.

Практиката в музей „Етър“ разкрива и други проблеми, свързани с кадровия потенциал. През 2016 г. в партньорство със сдружение „Мецра – традиционни знания и занаяти“ институцията започва реализиране на проект „В света на старопланинската архитектура“⁹. Първоначално е разработена и мествана едnodневна образователна програма с три модула: лекционна част, представяне на интерактивна дигитална експозиция на възрожденска жилищна сграда и практическа работилница. Целта е популяризиране на особеностите на старопланинската възрожденска архитектура и съхранените знания и технологии в сферата на традиционното строителство с естествени

⁹ staraplanina.meshtrango.com, *etar.bg* › *proekti*.

материали. Профилът на хората, които се записват за участие в първото издание на програмата, е изключително разнообразен – от архитекти и строителни инженери, през реставратори и художници до компютърни специалисти с хоби реновиране на стари къщи. В обучението се включват и трима французи с интерес към българската възрожденска архитектура. Успешното реализиране на проекта мотивира екипа на музея през 2017 г. да разработи двудневна платена образователна програма с участието на гост-лектор Арпад-Роман, инженер, специалист в опазването на исторически сгради, от Унгарския музей на открито в град Сентендре. Второто издание на образователната програмата вече е подкрепено от Камарата на архитектите в България. Заниманията са организирани в два модула – лекционен курс с разнообразни теми, посветени на народната архитектура и нейното опазване и практически занимания с традиционни строителни техники и материали. Третото (2018 г.) и четвъртото (2019 г.) издание на образователната програма вече са триневни събития. Интерес към тях проявяват много студенти от Университета за архитектура, строителство и геодезия. Гост-лектор в теоретичната част на изданието през 2018 г. е Дарън Баркър от Англия, който споделя своя опит в опазването и реставрацията на стари къщи, а в изданието през 2019 г. – архитект Дамла Ачар от Турция с презентация за видовете традиционни дървени конструктивни системи в Западна Анагола през XIX век. Практическите занимания са разширени с придобиване на умения по създаване на сух каменен градеж и обработка и третиране на дърво.

Образователната програма „В света на старопланинската архитектура“ разкрива необходимостта в музея да има назначен специалист, който да наблюдава и следи за опазване на недвижимото културно наследство. Тази констатация се отнася и за други музеи, които обитават или стопанисват такова наследство. Архитекти и строителни инженери трудно могат да бъдат привлечени на щат в музеите, тъй като заплатите там са доста ниски. Нишата обаче може да се запълни от специалисти със средно образование, но завършили гимназии по строителство и притежаващи специфична квалификация.

Друга възможност музеите да разширят компетенциите на уредниците и фондовиците е чрез организирането на студентски практики. Музей „Етър“ има сключен рамков договор с Националната художествена академия през 2018 г. Вследствие на него се провеждат две студентски практики на катедра „Рекламен дизайн“ и катедра „Метал“ към факултета „Приложни изкуства“¹⁰. През 2016 г. е реализирана и практика за теренни обхождания със студенти от катедра „Етнология“ на СУ „Св. Климент Охридски“. В

¹⁰ <https://sofiapress.com/uspeshnite-studenti-na-etyr/>.

Стара Загора в продължение на няколко години студенти от НБУ посещават музея и художествената галерия и усвояват знания, свързани с експониране, със създаване и обогатяване на колекции, с представяне на експозиции и временни изложби. Лектори са уредници от музея.

Посочените по-горе примери са реализирани благодарение на лични контакти, но те могат да станат лесна практика, ако университетите са информирани предварително за възможностите, които музеите предлагат.

ЕКСКУРЗОВОДИ И ИНФОРМАТОРИ

В съвременните музеи работата на екскурзоводите и информаторите значително се променя в сравнение с миналото. С бурното навлизане на съвременните технологии – аудиогайдове, смарт приложения за телефони, дигитални екскурзоводи и други технически средства – все по-рядко се случва използването на устни разкази за запознаване на посетителите с музейните експозиции. Туристите предпочитат сами да намерят нужната им информация и да остават с експонатите толкова време, колкото им е интересно. При това положение се налага екскурзоводите да усвоят и други умения, защото броят на изнесените от тях беседи намалява с всяка изминала година. Една от възможностите специално в РЕМО „Етър“ е свързана с поемане на организацията на различни събития, които се провеждат всеки месец. Този реинженеринг на екскурзоводските и информационните специалисти, макар трудно осъществим в началото, вече дава своите резултати. Ползите са в няколко посоки: *първо*, научават се подробности за събитието чрез задълбочена предварителна подготовка, *второ*, нарушават се стереотипи и рутина, защото всеки нов организатор на събитие се стреми да предложи нещо интересно, *трето*, подобрява се комуникацията в колектива чрез сформирването на различни екипи, *четвърто*, повишават се квалификацията, организационната и финансовата култура на работещите в отдел „Работа с публики“. За всяко събитие се определя екип, има предварително заделен бюджет, посочва се методически ръководител от уредническия състав, разработват се концепция, план за изпълнение и реклама. Концепцията се обсъжда в отдела с цел да се правят допълнения и промени за постигане на по-добри резултати. Реинженерингът в отдел „Работа с публики“ е подходяща форма за равномерно натоварване на специалистите. За успешно му реализиране е необходимо да се осъществява системна квалификация, по време на която да се усвояват принципи за добра екипна работа, за правилно разпределяне на времето за подготовка и реализация, за различните начини да се подготвят и пишат кратки и разбираеми текстове, за проучване на нагласите на публиката, за изготвяне и попълване на анкети за осъществяване на обратна връзка.

МУЗЕЕН ПЕДАГОГ И АНИМАТОРИ

Творческият туризъм, който все повече се налага като вид преживяване в направлението културен туризъм, принуждава музеите да разширяват и обогатяват дейността си и да прилагат нови иновативни форми на работа. В редица музеи в страната вече има назначени музейни педагози. Тяхната задача е да свързват музейните артефакти и експозиции с нуждите на различните публики (деца, ученици, студенти, работещи възрастни, пенсионирани възрастни). За тази цел музейният педагог трябва да има много добра подготовка както в профила на музея (общоисторически, археологически, етнографски, природонаучен и др.), така и в областта на методиката на представяне на музейното съдържание пред разнообразни целеви групи. Не съществува специалност, в която музейният педагог да получи подобна квалификация, макар тази професия вече да е част от списъка на длъжностите в музеите. Това налага назначеният специалист да бъде изпращан на различни курсове, обучения и следдипломни квалификации. За съжаление и тяхното предлагане не е голямо, което превръща музейния педагог до голяма степен в самоподготвящ се специалист.

Една от задачите на музейния педагог в музей „Етър“ е да популяризира и осъществява разработените образователни програми. Те са за различни възрасти и са насочени към опознаване на бита, поминъка и традиционните занаяти от времето на Възраждането. Програмата „Научи и преживей“ позволява на участниците да наблюдават старинни технологии на производство, да се запознаят с оригинални занаятчийски инструменти, да разговарят с майсторите в работилниците, но и „да чиракуват“, като направят сами и вземат за спомен ръчно изработени предмети от метал, кожа, глина, дърво и вълна. Обучението включва 10 занаята, от които може да се прави избор. Програмата „Открий какво умееш“ дава възможност за запознаване със спецификата на домашните занятия, изпробване на сръчността и получаване на минимални практически умения. Предлагат се боядисване на прежда с растителни багрила, шене с гайтан, изработване на украшения с техника иглонабиване и работа с беленица (царевична шума). Програмата „Знам и мога“ се реализира в музейния детски център, където деца до 12-годишна възраст могат да работят с различни модули: гърнчарска работилница, тъкачница, пазар, куклен театър, игри от миналото и др. В програмата са включени и тематични ателиета „Майсторете ръчички“, по време на които децата могат да изработват мартеници от прежда, вълна и гайтан, да направят бостанско плащило, да рисуват върху бръшлян, да боядисват великденски яйца с растителни багрила, да апликират с природни материали, да изработват кукли, еньовденски венец и китка, сурвакници, коледни играчки и картички. За ученици от по-горните класове се предлагат образователните програми

„Училища за лазарки“ и „Училище за колегари“. Целта на тези две програми е запознаване с обичаите, изучаване на специфични песни и танци, участие във възстановки по време на празниците Лазаруване и Коледа. В помощ на учителите в началното и основното училище музеят подготвя тематични разходки с лекции и демонстрации на теми: „Празници и обичаи в Република България“ (Коледа, Нова година, Първи март, Лазаровден, Великден, Гергьовден и др.), „Народни вярвания“, „Сватбената обредност на различните етноси“, „Българското общество през Възраждането“, „Народно творчество и занаяти“, „Силата на водата“ и др.

Изброените по-горе програми предполагат музейният педагог и музейните аниматори да имат добра подготовка не само по етнология. Те трябва да познават особеностите на всяка възраст, времето, в което детето е активно, типичния за всяка възраст речников и понятиен запас и други специфични умения. И докато музейният педагог (историк, филолог, специалист по културно наследство) има някакви познания по педагогика от университетското си образование, то за музейния аниматор все още не се предлагат възможности за обучения и повишаване на квалификацията. Във висшите училища тази празнина може да бъде запълнена чрез следдипломни квалификации или магистърски програми.

Като цяло музейната колегия се нуждае от различни по вид и форма обучения. Особено нужни са те за музейните педагози, дизайнери и фотографи, за кураторите на изложби, за екскурзоводите и информаторите. Обучения трябва дори за продавачите в музейните сувенирни магазини, които дават първична информация на туриста, желаещ да си закупи реплика на музеен артефакт. Специфичен е и музейният пиар. От правилното анонсиране и рекламиране на музейната проява зависи интересът на туриста към обекта, за който се отнася. В музей „Етър“ е разработена комуникационна стратегия. Тя е написана от музейния пиар. В стратегията са определени задачите, стъпките и сроковете, които трябва да спазва организаторът на музейно събитие. Ясно е очертана ролята на пиара, на фотографа и на останалите участници в събитието. Макар да съдържа много полезни елементи, стратегията се прилага с цената на много усилия от страна на ръководния музеен екип. Направени са няколко обучения с цел разясняване на етапите и ролята на всеки участник, но постигането на синхрон в работата се оказва трудна задача. Необходимо е да се разработят специални програми, чрез които да се осигури възможност за подобряване на работата в музейния колектив, чрез организиране на различни по вид и продължителност обучения от вида тим билдинг, но като се използва специфична терминология и практика.

На въпроса от анкетата „Бихте ли посочили дейностите, за които считате, че е необходимо допълнително професионално обучение за служителите във Вашата организация?“ преобладаващата част от анкетираниите музеи и библиотеки отговарят, че имат нужда от допълнителна квалификация за брандиране и реклама, реставрация и консервация, идентификация на културни ценности. Има посочени и специфични нужди като стратегическо планиране, финансиране, извършване на правни сделки с културни ценности и др. Служителите в музеите добре описват знанията, от които имат нужда, но малко от тях полагат усилия да ги усвоят. При наблюдения върху новопостъпили служители в музеите прави впечатление, че малцина са онези, които изпълняват задължението, посочено в длъжностните им характеристики, да се запознават с правнонормативната уредба в областта на културно-историческото наследство. Има дори музейни директори, които са преминали конкурси за заемане на длъжността, без да познават в детайли Закона за културното наследство и Закона за развитие и закрила на културата и подзаконовите нормативни актове към тях. Наблюденията ми се базират върху въпроси, които получавам от такива директори, както и на споделено от посетители и представители на различни институции.

НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В МУЗЕИТЕ

Много интересни са обобщените данни от анкетите, свързани с дигитализацията, осъществяването на научни изследвания в музеите, достъпност на посетителите до музейните артефакти и др. В проведената анкета 85,4% от участвалите 82 институции отговарят, че осъществяват изследователска дейност. Те я описват сравнително добре. Един от съществените проблеми обаче, който остава невидим при подобни анкети, е, че в музеите има много артефакти, които не са достъпни за широк кръг от специалисти поради обстоятелството, че не са публикувани. Това е особено пагубно за археологията, където проучвателят на определен археологически обект има авторски права върху откритията до 10 години – един твърде дълъг период¹¹. Така се възпрепятства използването на сравнителния метод в хода на научни изследвания от други лица и институции.

Друг важен въпрос е доколко научните изследвания в музеите са качествени и в кои раздели на историческото познание са най-значими. Не може да се очаква музеите, които най-често имат регионален или местен характер, да извършват проучвания с национално значение. За такива научни публикации е

¹¹ Наредба№ Н-00-0001 от 14 февруари 2011 г. за извършване на теренни археологически проучвания (ДВ, бр. 18 от 1 март 2011г., изм. и доп. – ДВ, бр. 30 от 17 април 2012 г., изм. – ДВ, бр. 101 от 18 декември 2012 г., изм. и доп. – ДВ, бр. 40 от 27 май 2016 г.).

необходимо финансиране, което да позволи работа в държавните архиви и националните библиотеки. Малко музеи могат да си позволят таква финансиране при бюджетите, с които разполагат. Освен това наред с проучвателска работа музейният уредник е натоварен с идентификация на предмети като културни ценности, описване на артефакти в музейните инвентарни книги, подготовка на изложби, участие в проверки на музейните фондове, организиране на тематични събития и други трудоемки дейности. Тази голяма заетост обикновено е причина за не толкова задълбочените научни изследвания, които се правят в музеите. Проблемът може да се преодолее, ако се сформират екипи между музейни специалисти и университетски преподаватели.

ФОНДОВЕ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

Музеите не само съхраняват и опазват движимо и недвижимо материално и нематериално културно наследство, но имат за основна функция популяризирането му. Една от формите е достъпност до различни потребители. На въпроса „Каква част от обектите на културното наследство, съхранявани във Вашата организация, са обработени и достъпни за потребители?“ отговарят 81 анкетирани. Създадената на базата на отговорите графика показва, че при половината от участвалите в изследването музеи и галерии съхраняваните обекти на културно-историческото наследство са обработени и достъпни за посетители. Същевременно е видно и наличието на доста висок процент – 24,7 (около 20 анкетирани институции), които не дават отговор на този въпрос. Това може да означава недостатъчна компетентност от страна на попълващия анкетната карта, но също и наличие на недостъпни за потребителите артефакти. Очертава се значим проблем в българските музеи, в които, известно е, има натрупани, но необработени съгласно разпоредбите на ЗНК предмети, снимки и документи. Съществуват музеи, в които открити по време на археологически проучвания предмети са забедени в т.нар. полви (временни) фондове. Те не се прехвърлят в основен, обменен или научно-спомогателен фонд, каквито са разпоредбите на ЗНК, и фактически остават безотчетни. Не само специалистите от други институции нямат достъп до тях, но в някои случаи те могат да бъдат обект и на продажба от недобросъвестни музейни специалисти. Този проблем би могъл да се премагне, ако инспекторатът към Министерството на културата при рутинни проверки в музеите изисква шифъра на музейните фондове и сравнява дали е правилно нанесен върху музейните артефакти. Необходимо е обаче специалистите от инспектората да познават добре не само правнонормативната уредба, но и да имат практически познания за музейната работа. Пропуските могат да се отстранят чрез подходящо подбрани курсове за квалификация.

Съществен е въпросът за дигитализацията на музейните фондове. В спомнатата нееднократно анкета по въпроса за дигитализацията отговори дават 82 институции. От тях се разбира, че дигитализация е осъществена 75% (в 13,4% от институциите), 50% (в 18,3% от институциите), 25% (в 13,4% от институциите). Може да се заключи, че в музеите малка част от съхраняваните във фондовете културни ценности е цифрово обработена. За дигитализация в музеите започва да се говори в началото на 90-те години на ХХ век. Провеждат се няколко форума с разпалени дискусии, като се търси решение за изработване на единен софтуер. Междувременно някои от музеите си набавят свой софтуер и започват дигитализация. Тази самоинициатива, от една страна, е похвална, но от друга – крие заплахи, тъй като параметрите не са еднакви във всички музеи и не е ясно дали използваните различни програми могат да са съвместими с един общ бъдещ национален музейен софтуер. Правилната посока на работа е разработването на програмен продукт по нареждане на Министерството на културата и предоставянето му на музеите. Само по този начин параметрите на дигитализация ще бъдат еднакви за всички институции, достъпът – разрешен на различни нива, а обслужването и сигурността – гарантирани. Проблемът с дигитализацията в музеите чака своето окончателно решение въпреки добрите практики, които има в страната, като тези с библиотеките. За дигитализиране на артефактите във всички музейни институции е необходимо не само осигуряване на програмен продукт, но и на определени експерти и техника, които да осъществяват практическата работа. Особено важни специалисти са музейният фотограф и компютърният специалист – щатове, които не са налични в повечето музеи. Друго необходимо звено са фондовиците. Дигитализацията ще направи видимо богатото културно наследство на страната, като същевременно ще подобри в значителна степен експертността на музейните специалисти. Имайки достъп до описания и изображения на артефакти от различни музеи, те ще дават по-обективна оценка за стойността и уникалността на предоставен им предмет за идентификация като културна ценност. Държавата ще бъде наясно колко на брой и какъв вид културни ценности се съхраняват в музеите и галериите и това ще подобри тяхното опазване. Дигитализацията ще насърчи научните изследвания, защото ще улесни и направи по-бърз и по-евтин процеса на сравнение и анализ.

БРАНДИРАНЕ И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ

Днес преобладаващата част от музеите в страната се представя и популяризира чрез своите интернет и Фейсбук страници. В повечето случаи те не са разработени достатъчно професионално. Малко са музейните сайтове,

които са с добър графичен дизайн и се придържат към съвременните информационни тенденции. Сайтът е първата референция, която евентуалните бъдещи партньори разчитат, преди да търсят по-трайни контакти. Той има специфичен език, от който специалистите си правят изводи за качеството на работа в музейната институция. Освен художник, фотограф и специалист по пиар в музеите трябва да има подготвени кадри, които могат да пишат добри и разбираеми текстове за широката публика. Ангажираните с поддръжката на сайта и Фейсбук страницата (не споменавам други места за публикуване в интернет, тъй като не са популярни сред музеите в страната) трябва периодично да преминават различни обучения и да опресняват знанията и уменията си. Музейният пиар е доста специфичен и не се изучава в университети и висши училища. Музейната новина невинаги може да е атрактивна, тъй като в нередки случаи е предназначена за специалисти. Във връзка с ребрандирането на музей „Етър“ и разработването на нов сайт стана ясно, че в институцията само двамата специалисти следят съвременните тенденции и могат да участват в написването на задание. Те обаче нямат достатъчно музейен опит. В конкретния случай заданието е разработено от външен експерт с помощта на специалисти от музея. Той участва активно в процедурата по организиране и провеждане на конкурс за ново лого и концепция за графична идентичност. Външният експерт успява да преодолее консерватизма на музейните специалисти, запознава ги с новостите и тенденциите в брандирането и ги провокира да подпомагат участниците в конкурса. Този подход дава добри резултати. След проведен конкурс музеят получава лого, логотип на български и английски език, цветови варианти, предложения за визитки, бланки, пликосе, корици на тематични поредици и гр., както и собствен шрифт – специално разработен кирилски вариант на шрифта *Questa*. В последвалия процес на налагане на новата графична идентичност и новото лого голяма роля имат музейният дизайнер и музейният фотограф. Дизайнерът в РЕМО „Етър“ е възпитаник на Националната художествена академия. Музеят е първото му работно място. Спецификата на работа в музеите по подготовка на плакати, покани, брошури, дипляни и всякакви други печатни материали не му е позната. Това означава, че в академията е добре да се организират курсове и квалификации, които да предлагат подобен вид обучение. Напътстването на дизайнера в музей „Етър“ от утвърден специалист по дизайн му помогна бързо да навлезе в музейните особености. Само година след започване на работа в музея той успя да спечели втора награда за музейен плакат за изложба в конкурс, организиран от Регионалния исторически музей „Стойо Шишков“ – Смолян, през 2019 г.¹² Контактите на дизайнера с уредниците и екскурзоводите в музея

¹² <http://www.gabrovonews.bg/culture/149086/>.

открояват още един проблем – необходимостта музейните специалисти да познават етапите на работа по ошифтяване и предпечатна подготовка, както и тяхната продължителност, за да не правят промени в последния момент и да планират предварително съвместната си работа. Очертава се необходимост от обучения и на двете страни, които могат да са под формата на квалификационни курсове.

Споделените в изложението добри практики и проблеми очертават ясно необходимостта от организиране на обучения, в които да се усвояват повече теоретични и практически умения за специалисти, които са решили да работят или вече работят в музеи и галерии. Добрата професионална подготовка е предпоставка за реформиране на българските музеи и отварянето им към новите модерни тенденции в музейното експониране и предлагане. Глобализацията засилва конкуренцията между музейните институции и по-голям туристически поток ще имат онези, които предлагат повече възможности за творчески преживявания.